

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Деян Сашков Рабовянов (НАИМ при БАН)

във връзка с обсъждане на дисертационния труд на Филип Божилов Петрунов,
докторант в Департамент Археология в Нов български университет
на тема „Градски некрополи от епохата на II-то българско царство“

Уважаеми колеги,

На първо място бих искал да благодаря за поканата на Департамент Археология към НБУ. Радвам се, че ще имам възможност да се изкажа по един завършен дисертационен труд по тема, която пряко или косвено засяга работата ми като археолог.

Без съмнение предложената тема е дисертабилна, както поради значението ѝ за българската средновековна археология, така поради обема на проучените (но като цяло зле публикувани) градски некрополи от периода на Второто българско царство. Именно последното обаче прави темата почти невъзможна за разработване на ниво докторска дисертация. Лично за мен подобно заглавие не е трябвало да се предоставя за работа, а дисертацията да бъде посветена на некрополите на един от градските центрове, примерно Калиакра, за чието изследване докторанта има личен принос. Именно тази трудност до голяма степен е предопределила предложения дисертационен труд да бъде с обобщаващ и историографски характер, но в повечето случаи да не предлага контактен анализ на базата данни с изключение на някои центрове като Калиакра, Аневско кале и др. Проблема с избора на темата не би бил такъв, ако целите на изследването бяха пряко отразени в заглавието, нещо което вече не подлежи на коментар.

Преди да изкажа финалното си мнение за дисертационния труд ще обърна внимание на отделните части на изследването и на някои проблемни и приносни моменти в него. Увода започва с пространно изложение представящо различни проблеми и черти на града на Второто българско царство. Предвид характера на темата считам, че то е излишно дълго, а ако все пак докторанта е имал желанието да представи това нужно според него обобщение би било добре то да бъде съпътствано от пълно използване на литературата по проблема.

Представената в увода цел: „организирането и подреждането на публикуваната до момента литература“ на пръв поглед трудно би била приета за основна, докато по-нататъшния прочит на дисертацията не покаже, че действително историографския подход се явява основен за изследването. Хронологическият обхват е класически поставен в рамките на българската политическа история, макар че е очевидно, че подобна пунктуалност е непостижима и бих казал нежелана за една архелогическа материя. По-неясно е формулиран териториалния обхват на темата, където очевидно за водеща е приета днешната българска територия. Това не проблем, доколкото акцента е върху изследването на проблема в България, но за някои зони липсва диференциране на некрополите доколкото те са не само част от български, но и от византийски градове.

Като цяло в увода липсва и формулировка на задачите и методите, които ще бъдат използвани за постигане на поставените цели. Не е обособена и изворовата база, която е използвана. Това оставя впечатление за незавършеност и препоръчвам тези проблеми да бъдат отстранени при бъдещото публикуване на труда.

Традиционно първата глава представя преглед на проучванията. Подобно на увода тя започва пак с представянето на проблема за средновековния град в родната научна литература, обхващащ цели 5 страници. Въпреки че считам, този преглед няма място тук, ако все пак докторанта настоява той да остане е добре при бъдещото публикуване на труда той да се допълни с изследванията по проблема за средновековния град от последните 20 години. Добри или лоши такива не липсват.

Отделянето на резюметата в поредицата АОР като изворова база е оправдано, макар че според мен Филип Петрунов ги е натоварил с твърде голямо значение особено тези от преди 2006 г. Като цяло мога да кажа, че прегледа на проучванията е коректен, но липсва систематизирано представяне на проучванията по темата по някакъв водещ принцип – хронологически, териториален или друг. Наред с това главата определено би спечелила ако систематизираната от докторанта в каталога литература бе представена в пълнота със съответния цялостен анализ тук. Възможно е именно заради това Ф. Петрунов да е предпочел да не натоварва текста с представена в Каталога информация.

Втора глава е най-обемна и представя емпиричния материал – градските некрополи на Второто българско царство като такива. Това предполага и неизбежното установяване на някои пропуски, с чието посочване се надявам да помогна на докторанта при бъдещото публикуване на труда му.

Относно частта за Велико Търново при описанията на града липсват цитирания. Наред с това формулировката, че на Трапезица са разположени „домовете на болярите и висшето духовенство, както и много църкви и гарнизонни постройки“ е отражение на стари, почти възрожденски разбирания и не отговаря на резултатите от разкопките през последните 15 години. По-съществен проблем обаче виждам в това, че по-голямата част от този раздел представлява описание на града с неговите елементи, а обобщената информация за некрополите е на не повече от 10 реда.

Далеч по-подробно и порационално са представени например некрополите на Аневско кале. Т. е., налице е дисбаланс в представянето на отделните градски некрополи, който не съответства на наличната информация. По отношение на Аневско кале трябва да посоча, и че на Табло III некрополът около Църква № 3 е поставен вътре в крепостта, а той е в подградието под нея.

Сред другите бележки мога да посоча и това, че при Анхиало не е направена диференциация между проучваните некрополи. Без съмнение Бдин е един от най-важните центрове на Второто българско царство, това обаче не обяснява защо на него са отделени почти 5 страници, докато всъщност има информация само за няколко гроба, споменати в два реда. Също така не смятам за правилно два важни и проучвани центрове като крепостта „Градът“ при Батошево и тази в м. Пречиста до с. Градница да се обединят под рубриката „Габрово“. И за двете са налице публикувани планове, така че представянето им на таблата с неособено информативни снимки е излишно, още повече че за Градница това е самата крепост, а не както е написано отдолу Казанджийска лъка, всъщност подградието до реката.

Сред бележките ми попада и липсата на обяснение за „поставянето“ на кремъци върху покойника от гроб от Кастрици. Редно е да се отбележи дали става въпрос за покриване с диканя или друг обред. Също така ме учудва, че Филип Петрунов не е ползвал монографичната публикация на В. Григоров за крепостта Красен кале. Идентифицирането на Крън с крепостта „Калето“ до сегашния град трудно може да се приеме, а представянето на некропола вътре в крепостта на таблото е погрешно. Той отново е в неукрепеното подградие в подножието ѝ. В частта за Шумен на стр. 122 има неправилно вмъкнати или несвързани с текста абзаци за Търново и Червен.

Трета глава разглежда некрополите като част от структурата на средновековния град. Очевидно тя е едната аналитична част на дисертацията. По отношение на уводната

и част само ще добавя, че „обособяването по социален и професионален принцип“ на квартали в градовете на Второто българско царство трудно може да се защити и е по-скоро прехвърляне на чужди модели.

Главата е кратка, направен е като цяло успешен опит за синтез на информацията като състояние и процеси на появата и развитието на некрополите в градската среда. Въпреки това в краткия наратив доминира обобщаването на отделни градски центрове и не е направен опит за цялостен анализ със сравняване между тях.

Четвъртата глава на труда разглежда елитарните погребения и свързаните с тях гробни съоръжения. Уводната част представяща практиките на владетелските погребения считам за твърде голяма, още повече, че до голяма степен отразява труда на А. Василиев от 1948 г. Иначе сама по себе си идеята да се разгледа цялостно този проблем е удачна. Правилни са и наблюденията за Търново и ролята му в разпространението на тези практики.

Със своите 33 страници тази глава издава целенасочения интерес на Ф. Петрунов към проблема. Познаването на темата и свързаната с нея литература е добро, като може да кажа, че това е най-пълното обединяване на информация за гробовете на елита досега. Изявен принос има и анализа на данните за подобни погребения от Калиакра. Изложението обаче е по-скоро описателно, липсва изразено заключение, липсва и анализ на някои сигурни аристократични гробове като тези от Църква № 2 в Дръстър. Т.е., главата е приносна, но има нужда от известна преработка при бъдещо публикуване.

Заключението въпреки известната повтораемост с текста като цяло успешно е обобщило представеното по проблематиката и изводите на докторанта в дисертацията. Завършека му по-скоро представлява справка на приносите, за която не съм сигурен дали това е най-доброто място или по-скоро би трябвало да се представи по друг начина.

Приложената в дисертация библиография вероятно е най-пълната по темата в българската научна литература и показва добро познаване на проблематиката и много внимателно ползване на поредицата АОР. Прави впечатление, че липсват публикации за градски некрополи от византийския културен кръг, чиито анализ би поставил българските паметници в средата им на развитие и влияния и би допринесъл за приноса на работата.

Каталога без съмнение е най-обемната част на дисертацията. Представянето в него на систематизирани данни за проученост, ритуал и научна литература за много голям кръг паметници от България му придава приносен характер. Очевидно той допълва втора глава, което обяснява някои липси в нея, както и частични припокривания за някои обекти.

По отношение на него обаче трябва да се посочат и някои проблемни моменти. Характерното за втора глава неравномерно представяне на информацията се наблюдава и тук. Хронологическото представяне на проучванията на некрополите затруднява обобщеното възприемане на данните, което е наложило отделно да се създава таблица – Приложение 5. Т. е. в каталога е приложен историографски подход. При някои обекти като Трапезица например представянето на проучванията по-години не позволява да се отделят некрополите, които например в Северния сектор са три на брой. Допуснати и са някои дребни грешки и пропуски. Така единия от некрополите на склона на Момина крепост в Търново не е включен, а Северния сектор на Трапезица неясно защо е разделен на две – I.7.4 и I.7.7. Същото може да се каже и за Църква № 8 и манастир „Св. Йоан Рилски“ на Трапезица. Не е ясно и защо при представянето на Търново е избран смесен подход – първо подградията, после Трапезица и Царевец и накрая пак подградията.

Приложенията са четливи и ползваеми. Рисунките на Приложение № 2, представящи некропол на Църква № 2 в Калиакра могат да се сметат и за личен принос. Структурирането на Каталога по избрания начин прави необходима и таблицата на Приложение № 5, която иначе бих определил за излишна.

В края на моето изложение съм длъжен да направя и някои общи бележки по дисертационния труд. На първо място не смятам за удачно от стилистична гледна точка изписването в заглавието, а и в работата на „II-то българско царство“. В този смисъл неправилно е използван и изрази „епоха на Второто българско царство“. Това е период от средновековната епоха според историческата номенклатура, и макар че за Филип Петрунов това може да е начин да покаже обвързаността си, употребата на правилната терминология е задължителна.

Сред важните бележки, които ще повтора от текста по-горе е, че представянето на некрополите в каталога, а и в текста на втора глава трябва да има за водещ принцип топографията и обвързаността с дадена църква или част на града, а не да бъде по

хронологият на проучването им, въпреки че последното пасва на историографския подход към темата.

Във втора глава липсват преки посочки към таблата, но за мен е по-важно при бъдещо публикуване да се измести акцента върху самите некрополи, а не върху средата им – градовете. Наред с това цялата насоченост на дисертацията е в разглеждането на некрополите в града, а не толкова като погребален ритуал и гробни съоръжения. В това няма нищо лошо, но тази насока на изследването е трябвало да се формулира по-добре в увода. Смесването между историографския акцент и контактния материал на моменти е силно неравнопоставено и влиза в противоречие със заглавието. Това създава известна двуполюсност в дисертацията и пречи тя да постигне не структурна (каквато притежава), а смислова цялост.

Нужно е да се посочат и няколко конкретни грешки и пропуски. Включването на некрополите на Перник като „градски“ е до голяма степен неприемливо. Самия Филип Петрунов е посочил, че те са „вкопани“ във вече изоставения град и датират от периода, когато крепостта е изоставена. Всъщност те са свързани с изместеното в подножието на хълма селище, което вече е загубило градския си статут най-малкото, защото е неукрепено.

Включването на некропола до с. Трудовец, Ботевградско, като един от некрополите на крепостта Боженишки Урвич е неприемливо. Той отстои на 6,2 км по права линия от тази по принцип неголяма крепост и очевидно няма как да е ползван за неин некропол. Такава грешка докторанта е допуснал и със споменаването в текста, че подобна функция са имали т. нар. „Янтренски некрополи“ спрямо крепостта Ряховец до дн. Горна Оряховица, и че били само на 800 м от нея. Вероятно е имал предвид 8000 м, тъй като те отстоят на най-малко на 7,2 км по права линия.

Пропуска да се разгледа и некропола в крепостта в м. Витата стена до с. Здравковец, Габровско ще приема за маловажен, тъй като информацията за него е трудно достъпна. Не така стои въпроса обаче с некропола на Дебнево, част от който очевидно е от периода на Второто българско царство и е публикуван от Иван Захариев.

Направените в текста по-горе бележки и критики са насочени до голяма степен към подобряването на дисертационния труд за бъдещото му публикуване. Те не омаловажават приносите на докторанта, чиято работа се явява най-пълното разглеждане на тази проблематика досега с основно историографска насоченост. Наред с това обаче

тя има и приноси по отношение на контактния археологически материал особено що се отнася до разглеждането на аристократичните гробове и очевидния научен принос с анализа на некрополите на Калиакра.

Автореферата на дисертационния труд съответства на неговото съдържание и го представя пълноценно. Част от посочените в края му девет приноса считам за изпълнени задачи, свързани с постигнето на поставените цели и поради това ги намирам за излишни. Посочените публикации отговарят на изискванията за получаване на образователната и научна степен доктор. От тях съм изключил представените съобщения в поредицата АОР, които приемам само като отражение на личното участие на докторанта в теренното изследване на темата.

В настоящия си вид предложения труд има завършеност и ползваемост. Той се отличава с информативност и притежава подходяща визуална онагледеност. Видими са и приносите на дисертационния труд. На тази база предлагам на уважаемото научно жури на Филип Божилов Петрунов **да бъде присъдена** образователната и научна степен „ДОКТОР“ по професионално направление 2.2. История и Археология, област на висше образование 2. Хуманитарни науки.

14.03.2024 г.

С уважение:

/доц. д-р Д. Рабовянов/